

כתובת האתר של ישיבת "אשרי האיש" – ההרצאות של הרב יוסף צ. בן-פורת

www.emuna.info

שיחתו השבועית של ראש הישיבה – הרב יוסף צ. בן-פורת

למה נענש יעקב על עשרים ושנים שנה שהיה בבית לבן?

המודע והתת-מודע עומדים למשפטו של בורא עולם

פרשת ויגש – שנת תשע"א

אסורים, הרי שייענש למפרע על המאכלות האסורות שאכל. שהרי מתברר, שהסיבה שעבר את העבירות, לא מחמת פיקוח נפש היה.

נחשף לפנינו אפוא, עקרון חשוב בדרכי הדין של בורא עולם, שעל פיו מעשיו של האדם בהווה חושפים את עומק רצונותיו בעבר.

יש להדגיש, שאין המדובר דווקא ברצונות מודעים, אלא אף ברצונות בלתי מודעים. לכל אדם יש מה שמכונה בשפת הפסיכולוגיה המודרנית "תת-מודע". חכמי התורה הם הראשונים המזכירים תופעה זו, והיא מכונה בשם "נגיעות". פירוש, שיש לאדם אינטרסים ורצונות אישיים, שהם לוחצים ברמת התת-מודע להשגת מטרה כלשהי, ברם, ברמת המודעות מופיעים נימוקים אחרים שאיתם יותר קל לאדם להזדהות. גאון התורה והמוסר רבי ישראל סלנטר זצ"ל, הוא שחזר והעלה את תורת המעמקים של הנפש לתחום עבודת המוסר של הפרט. תלמידי הגר"ס זצ"ל הפיצו את תורתו, עד שפשטה בכל עולם הישיבות. כבר הרמב"ם, שהכל יודעים, שהיה מגדולי הרופאים בהיסטוריה, אבל אין הכל יודעים, שלא פחות ואולי יותר, היה מגדולי רופאי הנפש. הוא הירבה להורות, שיש דמיון ומיתאם (קורלציה) בין הגוף לבין הנפש, דבר שהרפואה המודרנית התוודעה אליו רק לאחרונה, וכינו זאת בשם "פסיכוסומטיקה". כלומר, שהנפש משפיעה על הגוף עד כדי כך, שמופיעות תופעות פיזיולוגיות המשיגות את המטרה שהנפש חפצה בהן. לדוגמה, ילד הפוחד ללכת לבית הספר מכיוון, שבאותו יום מתקיים מבחן שהוא חושש להיכשל בו. יכול לפתח סימפטומים של מחלה, כולל חום גבוה, שיאפשר לו לקבל אישור מרופא שהוא היה חולה באותו יום, לכן, לא יכל להגיע למבחן. באותה מידה, ואולי בעוצמה חזקה יותר, פועלים כוחות התת-מודע על גוף האדם, על רגשותיו המודעים ואפילו על שכלו. לכן, כשאדם אוהב או שונא מישהו, הרי שהוא מצליח להעלות נימוקים 'הגיוניים', לטובת או לרעת אותו אדם. זאת הסיבה ששופט, אף יהיה הישר באדם, פסול מלדון את אוהבו או את שונאו.

ברור, שיעקב אבינו בחיר שבאבות, שדמותו חקוקה בכסא הכבוד, שהה באותם ארבע עשרה שנה, בבית לבן, אך ורק כדי לקיים את ציווי אביו, לשאת אשה. אבל, מה שהורה לנו מרן הבן איש חי זצ"ל, שבוחן לב וכליות, המדקדק עם צדיקיו כחוט השערה, ראה בעומק ליבו של יעקב, שאין הוא שוהה בחרן בעל כורחו, אך ורק מפני ציווי של יצחק, בבחינת כימי שכפאו שד', אלא

"וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (בראשית מו, כז), פירש"י: "שרתה עליו שכנה שפירשה ממנו

(תנחומא וישב ב).

יוסף נפרד מאביו כשהיה בן שבע עשרה שנה, הם נפגשו שוב כשיוסף היה בן שלושים ותשע (יעויין ברש"י כח, ט). הרי שעשרים ושנים שנה עברו על יעקב מתוך צער עמוק, שחשב שיוסף נפל לתוך חטא וטומאה. לכן לא שרתה עליו השכינה כל אותן השנים, מכיוון שתנאי מוקדם, להשראת השכינה היא, שיהא האדם בשמחה. היה אפוא ליעקב צער כפול, על העדר יוסף ועל העדר הנבואה.

במסכת מגילה (יז, א) ישנו חשבון מדויק שמספר השנים שיעקב לא ראה את יוסף, מתאים למספר השנים למן יציאתו של יעקב לחרן ועד לחזרתו. החשבון הוא: שבע שנים עבד עבור רחל, שבע עבור לאה, שש שנים צבר רכוש רב, שתי שנים שהה בדרך (רש"י, שם). וביארו חז"ל, שיעקב נענש מידה כנגד מידה, על שהוא לא כיבד את אביו עשרים ושנים שנה. והיקשה שם המהרש"א: למה נענש על אותם עשרים ושניים שנה, כיוון שברצון אביו ואמו ובמצוותם הלך לחרן.

רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו "בן יהוידע" ענה על שאלה זאת:

"וני"ל בס"ד דהוא נענש על ששה שנים שנתעבב בבית לבן אחר שגמר קדושי לאה ורחל, אך השטן היה לנו פתחון פה לקטרג גם על י"ד שנים של נשואי לאה ורחל, באומרו כיון דנתעבב עוד שש שנים, יש פה לומר דגם אותם הי"ד לא עשה שם בשביל צוואת אביו, אלא ערב לו לשבת בבית לבן, שאם היה לבן רוצה לתת לו בנותיו תכף בלא עבודה גם כן היה מתעבב שם".

מתבאר אפוא בדבריו, שגם אם אדם נמנע מעשיית מצוה מסוימת, מחמת שהיה אנוס בדבר, והלוא ידוע, ש"אונס רחמנא פטריה", הרי שאם לאחר שישור האונס ימשיך להימנע מעשיית המצוה, הרי שייענש למפרע, גם על התקופה שנמנע מעשיית המצוה מחמת האונס. זאת מפני, שמתברר הדבר למפרע, שלא האונס הוא זה משמנע את האדם מעשיית המצוה, אלא רפיונו בקיום המצוה הוא הסיבה האמיתית. וכך גם, בעשיית עבירה. אם אין לאדם מה לאכול והוא מגיע למצב של פיקוח נפש, ברור, שמותר לו לאכול אף נבלות וטרפות, כדי לקיים את נפשו. אבל, אם לאחר מכן יזדמנו לו מאכלים מותרים, ולמרות זאת הוא ימשיך לאכול דברים

שהוא מרגיש שם מידי טוב. וההוכחה לכך היא, שהרי לאחר תום ארבע עשרה שנה, כשכבר היו לו שתי נשותיו ושפחותיהן, **לא פנה מיד לחזור לארץ ישראל**, כדי לקיים מצוות כיבוד אב.

מעשה שהיה עם בחור שהתאמץ הרבה בלימוד, עד שהדבר גרם לו לכאבי ראש. נסעתי עמו לאביהם של ישראל, מרן הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל, המכונה בפי הכל, על שם עיר מולדתו "הסטייפלר", שהיה באותה עת גדול הדור. הוא כמעט ולא שמע, וזאת מפני שבצעירותו לקחוהו, בעל כורחו לצבא הרוסי, ובעת שירותו בסיביר קפאו אוזניו. הנהוג היה, שכתבו לו את השאלה על גבי נייר, ולאחר שקרא את הכתוב הביע את דעתו, "דעת תורה". לעיתים, סירב לענות לשאלות ונימוקו היה, שאם הוא לא למד היום שמונה עשרה שעות ברציפות, אין לו "דעת תורה". עשרות, עשרות שנים היה נוהג ללמוד **ארבעים שעות ברציפות**, אז היה ישן שמונה שעות ושוב לומד ארבעים שעות ברציפות וכן הלאה. לאחר שקרא את שאלה הבחור, ששאלו, מה עליו לעשות? ענה לו, שעליו לעשות הפסקה בלימוד, ולעסוק תקופה מסוימת בעבודת כפיים, וסיפר, שרבי ישראל סלנטר זצ"ל, שהיה בצעירותו עילוי עצום, עמל ויגע בלימוד עד שהרגיש כאבים חזקים מאוד בראשו. הלך לרופא, וזה הורה לו, שעליו לעשות הפסקה, ולא לפתוח ספר במשך שלושה חודשים. הלך אפוא, ר' ישראל זצ"ל לעבוד כנגר. אבל, הדגיש מרן זצ"ל, כשנגמרו ג' חודשים, הלך הגר"ס לראות אם כבר יצאו שלושה כוכבים, **וכשראה שאכן יצאו, רץ מיד לעבר הגמרא!** הרי הוכח, שכל אותה תקופה לא למד תורה, אך ורק מפני, שהרופא אסר עליו והיה עליו לקיים את ציווי ה' "ונשמרתם לנפשותיכם".

אם כן לפנינו, דוגמא, של "הוכיח סופו על תחילתו".

רעיון דומה מצאנו גם בדבריו של הגאון רבי יוסף דב הלוי סולוביצ'יק זצ"ל (תקפ"ב-תרט"ו, 1820-1892), ר"י וואלוז'ין ורבה של בריסק, בספרו "בית הלוי" על התורה.

בפרשתנו נאמר: **"בַּהֲתַנְדֵּעַ יוֹסֵף אֶל אָחִיו וְגו' וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אָבִי חַי וְלֹא יָכְלוּ אָחִיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהִל מִפְּנֵיו"** (מח, א, ג).

ושאל רבינו זצ"ל, למה שאל אותם יוסף אם אביו חי? הלא, כל נאמו הארוך של יהודה היה מבוסס על כך, שיעקב הוא אדם זקן ואם הוא יראה שבנימין לא חזר, הוא עלול למות מיד מרוב צער. אם כן, הרי כבר אמרו לו שהוא חי! שאלה שניה, במדרש רבה (צג, י) פירש אבא כהן ברדלא, שמשמעותו של פסוק זה היא, תוכחה שאמר יוסף לאחים, ולכן כה נבהלו, ברם, בפשוטו של מקרא, אין נשמעת כאן שום תוכחה. וביאר שם את דברי המדרש באופן נפלא ועמוק ביותר, ואנו נביא רק את תורף דבריו. רבינו זצ"ל מפרש, שהשאלה "העוד אבי חי"? היתה רטורית בלבד, כלומר, הוא לא התכוון לקבל תשובה, הוא ידע שהוא חי.

"מה שאמר להם העוד אבי חי ג"כ מפרש המדרש דלא היה בגדר שאלה כלל וכמו שכתבנו למעלה דלא היה מקום לשאלה כזו כלל עתה. רק המדרש מפרש ליה שהוא בגדר תמיה ופליאה, ה' התימה, ואמר להם בלשון תמיה 'אני יוסף העוד אבי חי'!! כמתמיה ואומר אני מבין היאך יכול אבי לחיות עד עתה מרוב צער שאינו יודע ממני עד עתה.

ובדברים אלו נטמן ברמז שאלה גדולה להם וגם סתירה על כל טענותיו של יהודה בויכוחו, דכל טענותיו של יהודה היה מצערו של יעקב שיגרם לו בלקיחתו את בנימין וא"כ הרי קשה עליהם **מדוע לא חששו הם לצערו של אביהם ומכרו ליוסף**. וגם **דאם יכול לחיות בלא יוסף כן יהיה יכול לחיות בלא בנימין**. וזהו אחרי שהגדילו לפניו גודל הרחמנות של אביהם כשיקח ממנו בנו אהובו סידר להם מעשה עצמם ונבהלו מתוכחתו ולא יכלו אחיו לענות לו על תוכחתו כי הוא סתירה **וקושיא עליהם מעצמם על עצמם**".

ביאור דבריו: יהודה עמד ונאם, בשם כל האחים, באופן נרגש ביותר, שהוא ואחיו מאוד דואגים לשלום אביהם, העלול למות מיד, מרוב צער, כשיראה כשבנימין איננו. יוסף העמידו על חוסר האמת שבדבריו, שהרי אם הוא כל כך אוהב את אביו, וכל כך חושש לשלומו, למה לפני עשרים ושתיים שנה, כשהוא מכר את יוסף, שהיה יותר אהוב ומקושר אל יעקב מאשר בנימין, הוא לא חשש לשלומו של האב? סימן שהנימוק האמיתי כעת, אינו שלום האב, אלא שהמניע האמיתי לדרישתו הנחרצת לשחרור בנימין הוא אנוכי (אגואיסטי)! מפני שהוא ערב לו ועלול להפסיד את חלקו בשני העולמות אם לא ישיב את בנימין.

הוכחה שניה לחוסר הכנות בטענת יהודה והאחים היתה בפי יוסף, אם כוח העמידה בפני יסורים וצער, של יעקב כה חלש, עד שהוא עלול למות שלא יראה את בנימין, הוא היה כבר מת מזמן במשך אותן עשרים ושתיים שנה, של צער מתמשך על אובדן יוסף. ואם הוא שרד את אובדן יוסף, הרי שגם היעדרותו של בנימין לא תמית אותו, ואתה יהודה מבין זאת לבד. לכן, ניסיונו של יהודה לעורר את רחמי יוסף על ידי השתמשות בקלף של 'חשש לחיי יעקב', הוא טיעון מזויף!

כשיהודה והאחים שהיו אנשי אמת מוחלטים, נוכחו לדעת שהם "משקרים את עצמם", הם קבלו הלם עד כדי כך, שלא יכלו לענות דבר. במדרש (בר"ר צח, ג) נאמר, שעוצמת ההלם היתה כה חזקה, עד ש"פרחה נשמתו".

הרי לפנינו תופעה דומה, שנאתם ליוסף העבירה אותם על דעתם, עד שלא חששו לשלומם ולחיי של יעקב. חרדתו של יהודה על חייו בעולם הזה ובעולם הבא, גרמה לו לחשוב, שהוא דואג לשלום אביו, בשעה שלמעשה הוא דאג לשלומם.

בהמשך דבריו נותן רבינו ז"ל, דוגמאות לאותה סתירה פנימית שאמורים להציג לאדם בבית דין של מעלה, בבוא יום הדין. "למשל, מי שאינו נותן צדקה סובר בדעתו שיש לו תירוץ כובד ודוחק הפרנסה וריבוי ההצטרות של הכרחיות מבני ביתו עד שאין בכחו לפזר על אחרים". האמת היא, שנימוק זה אינו קביל מפני שגם עני מחויב לתת צדקה. אבל, יש בטענה זו 'ניסיונות מקלות' להקלת העונש. אבל, אם יראו לו בית דין של מעלה, שלצורך התאוות שלו וסיפוק היצרים שלו, יש לו כסף, ללכת למקומות בילוי ובידור, יש לו כסף, לקנות כל מיני עיתונים, יש לו כסף, הרי יוכח בעליל, שהסבריו לאי נתינת צדקה, בכזב היה יסודם. ברור, שעונשו יהיה חמור ביותר.

דוגמא נוספת שנתן רבינו ז"ל היא על פי הפסוקים: **"אם ראיך גֵב וְתָרַץ עִמּוֹ וְעַם מְנַאֲפִים חֲלָקְךָ: פִּיךָ שֶׁלַחְתָּ בְרָעָה וְלִשְׁוֹן תִּצְמִיד מִרְמָה: תֵּשֵׁב בְּאֶחָיִךְ**

דבריו הכוזבים [עד כי בטח נוכל לומר על משכילי זמננו, כי הם אבערגלויבער – סופר-מאמינים].

ואסיים בסיפור קטן, בשעתו נתתי במשך כשנתיים הרצאות ב"מכון ויצמן", בהם השתתפו מיטב אנשי המדע. באחת הפעמים נגשתי לפיזיקאי בכיר, שאלתי אותו אם אתה מאמין שאלוקים ברא ביום החמישי לבריאת העולם, את כל החיות והבהמות? והוא השיב, שאינו מאמין כלל בזה, אלא שהכל התפתח במשך שנות מיליוני שנים, כפי שמורה תורת האבולוציה. שאלתי, האם הוא יכול להסביר לי כיצד התרחשו הדברים, ומה ההוכחות לאמיתות התיאוריה? הוא ענה לי: שהביולוגיה אינה תחום התמחותו, שכן הוא פיזיקאי, ולכן עלי לשאול את המומחים לביולוגיה והם יסבירו לי. תמהתי באוזניו, אם כן, מנין לך שתורת האבולוציה נכונה?! תשובתו היתה: "אם המומחים בתחום אומרים, שהתיאוריה נכונה, אני מאמין שהם יודעים מה שהם אומרים!"

בשבוע שלאחר מכן, פניתי לאחד הפרופסורים הבכירים בתחום הביולוגיה, ושאלתי אותה שאלה. תשובתו היתה: "תחום ההתמחות שלי אינו האבולוציה, ולכן אינני יכול להסביר לך באופן מדויק את ההוכחות לתיאוריה זאת, עליך לשאול את האנשים שמתמחים באופן פרטני בנושא זה". שאלתי, אם כן מנין לך שהתיאוריה נכונה? תשובתו היתה: "וכי יעלה בדעתך, שאנשי מדע מפורסמים כותבים ספרים שלומדים אותם בכל העולם, מבלי שהוכיחו אותם באופן מדעי? אני מאמין שאם בכל העולם התיאוריה הזאת התקבלה, סימן שהיא נכונה!"

אם כן, דבריו של רבינו ה"בית הלוי" זצ"ל, הוכחו במציאות. אותם אנשים לתורתנו הקדושה, לחכמינו שהיו כולם חכמים ונבונים, צדיקים וישרים, בעלי רוח הקודש שלא אמרו מעולם מילה אחת של שקר – אינם מוכנים להאמין, שכן מה שהם לא מבינים או לא ברור להם בעליל, הם לא יקבלו. אבל, לכל מיני אנשים שלאחר עשרים, שלושים, ארבעים שנה, מתברר שהם טעו בשוגג או במזיד, שהם זייפו ממצאים או מישהו זייף ומכר להם, הם מוכנים להאמין, וזאת למה? מפני, שהרצונות הפנימיים שלהם רוצים חופש ודרור, סיפוק יצרים ויחופש הפרט, ואת זה תורת האבולוציה מאפשרת בשפע.

סיכום: אם רוצים אנו לשפוט את מעשינו, או את מעשי זולתנו ולראות, האם הנימוקים שנשמעים הם אכן אמיתיים, או שמא אינם אלא הסוואה לנימוקים אחרים זולים יותר, מגונים יותר, מתועבים יותר, שאיננו יכולים להכניס אותם למוחנו ולהשמיע אותם בפינו, הרי שעלינו לעשות הצלבה בתוך מעשי האדם, ולבוחנם כפי שאנו בוחנים כל טענה שמשמיע אדם בבית המשפט, ואז נוכל לדעת אם כנים הדברים או לא.

רבינו הבן איש חי ז"ל אמר, שהתביעה על יעקב היתה, שהנימוק שהוא נמצא בחרן כדי לשאת אשה, לא היה אמיתי, מפני שהוא נשאר שם גם לאחר שהוא התחתן.

תְּדַבֵּר בְּבֶן אֶמֶן תִּתֵּן דְּפִי: אֵלֶּה עֲשִׂיתָ וְהִחַרְשְׁתִּי דְּמִיתָ הָיִיתָ אֶהְיָ כְּמוֹן אוֹכִיחֶךָ לְעִינֶיךָ" (תהלים ג, יח-כא). וביארם כך: כשאתה פוגש גנב, אתה מקבלו בסבר פנים יפות, משוחח עליו, לא מטיף לו מוסר, לא מקטרג עליו, גם מנאפים נימנים על חבריך, אתה משתף אותם בעסקיך, זה בניגוד לתורה שהלוא אמר הכתוב: "הָלֹא מִשְׁנָאִיךָ ה' אֶשְׁנָא וּבִתְקוּמָמִיךָ אֶתְקוּטִי" (שם קלט, כא). ואתה לא נהגת כך, ונימקת זאת, מפני שאתה אוהב את הבריות, אינך מוכן לקבל עליהם לשון הרע, אתה רואה בכל אדם את הטוב שבו ולא את הרע שבו, אתה כולך מלא אהבת ישראל ואהבת האדם, אם תתרחק מהרשעים הם עלולים להיפגע חס ושלום. והלוא, אסור לפגוע בשום אדם ולא להלבין את פניו וכיוצא. אם כי כל הנימוקים האלה הם בניגוד לחוקי ההלכה, אבל יש בהם ניסיונות מקילות.

"תִּשָּׁב בְּאַחֶיךָ תְּדַבֵּר בְּבֶן אֶמֶן תִּתֵּן דְּפִי – דלהיפך אם ראית תלמיד חכם תחפש עליו אולי תמצא בו איזו דבר שאינו הגון במעשה הת"ח והאדם כשר תדבר עליו בקביעות ובישיבה ותתן עליו דופי וכו'". אם ישאלו אותך, למה אתה מדבר נגד תלמידי חכמים? למה אתה מוציא עליהם שם רע? מקבל עליהם דיבה ולשון הרע, אתה תענה: אני אדם כנה, בטבעי אני אדם ביקורתי, זה לא שיש לי חס ושלום דבר נגד ת"ח, אלא שבאופי שלי אני אדם מאוד ישר ולא יכול לסבול שמטייחים דברים, אני חייב להגיד את כל האמת ואפילו בפניו של האדם! ואז, לא תעצור אותך שום טענה, שאסור לדבר לשון הרע, שאסור לקבל לשון הרע, שצריך לדון כל אדם לכף זכות. אם כי אותו אדם עובר איסורים חמורים, אבל איך שהוא, יש לו ניסיונות מקילות. מפני, שהוא בעל יאופי ביקורתי!"

אבל אם אצל אותו אדם אנו מוצאים 'מוסר כפול', ביחס לרשעים אין הוא ביקורתי כלל וכלל, אין הוא תוקף אותם בשום אופן, אלא מקרב אותם, מחבק אותם, אוהב אותם, מסגיר עליהם וכיוצא. ואילו ביחס לצדיקים, תלמידי חכמים, חרדים, הוא הופך להיות: ביקורתי, תוקפני, חטטני, מוקיע אותם ברבים, רודף אותם על לכותלי בית המשפט, הרי שהוכח בעליל, ששני המעשים סותרים זה את זה, אות הוא שלא הטבע והאופי שלו הוא שגורם לכך, אלא רצונו הפנימי וזהותו האמיתית, הם שגורמים לו להתחבר לרשעים ולשנוא תלמידי חכמים. לכן אומר לו בורא עולם: "אֵלֶּה עֲשִׂיתָ וְהִחַרְשְׁתִּי דְּמִיתָ הָיִיתָ אֶהְיָ כְּמוֹן אוֹכִיחֶךָ וְאֶעְרְכָה לְעִינֶיךָ". האם אתה חושב שגם אני, כביכול, אהיה צבוע והפכפך כמוך?! הלא, "הצור תמים פועלו כי כל דרכיו משפט", הקב"ה אמת ומשפטו אמת, ולכן ימצה עם אותו אדם את כל עומק הדין.

וכך מסביר רבינו ז"ל את הפסוק במשלי: "מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם" (יז,), מפני שכל אחד בלבד ניתן איכשהו להבין. אבל, כששני הדברים מצטרפים אצל אותו אדם, הרי שהוא הופך להיות תועבה אצל בוחן לב וכליות.

ובהמשך דבריו הוא טוען, "רואים אנו בחוש אשר כל אפיקורסי הזמן, הכפירה והכחשת האמונה לא בא להם מחמת ורע מזגם שקשה להם להאמין דבר שאינם משיגים בשכלם, רק אדרבה כל המינות שלהם בא להם על ידי אמונה. שראה באיזו ספר דברי מינות הגם שהכותב היה בור ריק גם משכל האנושי, הוא מאמין לכל דבריו וסומך עליו כסומא בארובה לכפור בתוה"ק ונמצא הכפירה באה להם על ידי אמונתם וכפתי מאמין לכל